

Una història d'Europa: cultures, llengües, nacions

Joan F. Mira

La història d'Europa, com qualsevol història, es pot mirar des de tots els angles que els professionals de la matèria han considerat pertinents: els reis i les guerres, els tractats i les fronteres, la societat i l'economia, la vida de la gent i la cultura, o tants altres enfocaments que, sols o combinats, són igualment fructífers i il·lustratius. I si parlem, com és el cas d'aquest cicle, d'identitats i de memòria, de construccions passades i potser de processos presents, la matèria de la llengua pot resultar tan rellevant i tan significativa com les altres. En qualsevol cas, el passat és una referència ineludible, perquè gairebé res del que ara passa, i de les coses que poden passar, en aquesta matèria de llengües com en tantes altres, no es pot entendre si no entenem almenys l'evolució contemporània de les idees i dels fets. Per exemple, si no entenem

que el català a Europa, fa cent anys o cent cinquanta, era una de les moltes llengües més o menys importants que d'una banda semblaven condemnades a l'extinció final, i de l'altra eren ja reivindicades com a idioma d'una nació que aspirava a alguna forma eficaç d'existència política. Si la comparació històrica és tan significativa com odiosa, és perquè ara mateix, a primers d'aquest segle XXI, la major part d'aquelles llengües (moltes d'elles amb menys demografia i «menys història» que el català) són ara efectivament nacionals i d'estat, ningú no els discuteix categoria i estatus oficial en aquesta invenció comercial i ritual que es diu Unió Europea, mentre que al català encara li són negats el pa i la sal i el dret en aquest camp i en alguns altres. No passaria res, potser, si tot fóra comerç i rituals i tractats, però pot passar molt perquè, ni fa dos segles, ni un segle ni ara, les llengües, a Europa, no són dissociables dels pobles o nacions, i les nacions o els pobles no són fàcilment dissociables de les llengües.

Aquesta és la substància profunda del tema, que és un tema que jo intente explicar o aclarir ja fa molts anys, i que ara exposaré amb idees que crec que mantenen el mateix valor que quan les vaig elaborar per primera vegada. I a fi d'entrar en el tema sense més introduccions, presentaré els termes de la qüestió amb l'ajut d'alguna

Joan Francesc Mira és escriptor, antropòleg i professor de grec a la Universitat Jaume I. És autor d'una extensa obra assagística, en la qual destaquen títols com *Crítica de la nació pura* (1985), *Sobre la nació dels valencians* (1997) i *Literatura, món, literatures* (2005). També ha publicat, entre altres, les novel·les *Els treballs perduts* (1989), *Borja Papa* (1996) i *Purgatori* (2002). [Algunes seccions d'aquest paper formen part d'una primera visió o versió d'aquest mateix tema, que va ser publicada el 1990 dins del meu llibre *Cultures, llengües, nacions*. N. de l'a.].

citació emblemàtica. Com ara aquesta: «Un poble sense una llengua pròpia és només mitja nació. Una nació hauria de guardar la seua llengua més que el seu territori: és una barrera més segura, una frontera més important que una muntanya o un riu.» Són paraules d'un patriota irlandès, citades per Carl D. Buck en un article clàssic sobre llengua i sentiment de nacionalitat, publicat en 1916 a l'*American Political Science Review*. Observeu la data i el lloc: 1916, Irlanda, un país on una autèntica guerra per la independència no va poder tornar la vida a una llengua gairebé ja extingida. A continuació, en el mateix article, Buck cita també un professor Mahaffy, poc simpàtic de la causa, el qual afirma: «Sembla un profund error que la nacionalitat diferenciada pugui ser només sostinguda per la llengua diferenciada». Curiosament, pocs anys més tard, el primer president de la república d'Irlanda, Eamon de Valera, assegurava que, si li hagueren donat a triar entre la llengua i la independència, hauria preferit la llengua: no és difícil endevinar per què. En qualsevol cas, les afirmacions del patriota i del professor podrien expressar, sense més matisacions, els termes d'un antic debat. Per si calen autoritats de més pes, i d'èpoques ben allunyades, no m'estaré ací de recordar, d'una banda, l'al·legació dels prelats anglesos al concili de Constança, l'any 1414, en temps de cisma, de confusió, i d'afirmacions prenacionals, quan exigien representació pròpia i separada invocant la «*diversitatem linguarum, quae maximam et uerissimam probant nationem et ipsius essentiam, iure diuino pariter et humano*». I en l'altre extrem, l'afirmació d'Antoine Meillet, un dels pares de la lingüística social: «Une nation n'est pas liée à tel ou tel soutien matériel, et pas même à la lan-

gue. Appartenir à une nation est affaire de sentiment et de volonté». Meillet, com a lingüista, era deixeble de Saussure, però en aquestes afirmacions hom troba molt més visible el magisteri d'Ernest Renan, i el seguiment fidel de la ideologia nacional francesa, que en aquell moment —són paraules publicades en 1918— s'aplicava a demostrar que Alsàcia i Lorena eren França, precisament sense que hi fóra obstacle la *diuersitas linguarum* passada o present.

Per desemboïrar una mica els termes i els conceptes que aquests textos inclouen, ara hauríem de recordar que no hem de tenir gaire fe en l'essència immutable de les nacions, ni que aquesta essència tinga algun fonament *iure diuino*, i qui sap si *humano*. Però tampoc és matèria de fe que la nació siga un afer només de sentiment i de voluntat —és a dir de psicologia— sense fonament material en la història política, en la cultura i en la llengua. No és qüestió, ací, d'esbrinar el fonament real dels conceptes, i per tant no es tracta de saber si tenien raó els bisbes del segle XV, els lingüistes de començament del XX o els patriotes irlandesos. Entre altres coses perquè, almenys en la història moderna i contemporània d'Europa, que és la que ara ens interessa, tothom, en aquesta matèria de la llengua i la identitat nacional, ha actuat com a patriota convençut. Quan dic «tothom» vull dir polítics i governs, nacionalistes pràctics o teòrics, militars, mestres i professors, periodistes, i públic en general. És a dir que, en realitat, no es tracta de saber si la llengua *és o no és*, per ella mateixa, un tret definidor de la identitat nacional, de saber si hi ha alguna correspondència *essencial* entre aquest criteri i uns altres a l'hora d'emmarcar l'espai de la nació. El que es pot fer és observar si —i en quin sentit— la

llengua ha funcionat i funciona d'aquesta manera: de mirar, doncs, de quina forma actua, com escrivia Carl Buck ja fa noranta anys, «l'íntima relació entre llengua i nacionalitat, que a Europa certament domina per igual l'actitud ingènua de l'home comú i els meditats projectes dels polítics». Aquesta és la qüestió, i és una qüestió que té uns continguts i uns efectes que, ara mateix, ens afecten de manera evident.

No descobriré cap secret amagat, si afirmo que el debat que aquests mesos ocupa la premsa, les entitats cíviques i els partits de govern o d'oposició (el debat sobre l'oficialitat del català a les institucions de la Unió Europea, i de passada sobre la vella «qüestió disputada» del valencià-català), no és únicament un debat sobre la llengua, sinó sobre alguna cosa més: tothom pensa, tant si ho diu com si no, que «reconèixer» aquesta llengua és també reconèixer que hi ha un poble, país o nació, o conjunt de països, que la tenen com a pròpia i nacional. És una relació en la qual creuen igualment els homes d'estat i la gent del comú, ingenus o ideòlegs: hi creuen perquè, explícitament o no, creuen que *parlar és ser*. Hi poden creure de manera tolerant i educada, o de manera tan contundent com aquella consigna o exhortació que circulava per aquestes terres no fa molts anys, i que, segons com, sovint sembla que encara circula: «¡Si eres español, habla español!». Consigna que implica que qui *és* ha de *parlar*, i que qui no parla no és; o almenys no «és» de manera tan autèntica i plena com els qui «parlen». Encara avui, com sempre, a l'hora de les veritats del cor —que té les seues raons—, els castellanoespanyols no creuen que els catalans, que no parlen com els altres, siguin uns espanyols *com els altres*. Alfred de Musset, poeta romàntic, ho va escriure de manera redona i

perfecta: «Només és verdaderament francès de cor i d'ànima, de cap a peus, aquell qui sap, parla i llegeix la llengua francesa». La pregunta feroç: serien considerats espanyols de cor i d'ànima i de cap a peus els catalans, si no saberen ni parlaren ni llegiren la llengua espanyola? I els alsacians, en una circumstància equivalent?

No és qüestió només de poetes: a penes incorporada Alsàcia als dominis de Lluís XIV, Colbert ja envia cartes amb instruccions d'ensenyar el francès a tothom, sobretot a les escoles, «a fi que obliden l'alemany» i esdevinguen veritables francesos. I tant se val si es tracta de súbdits de la monarquia com de ciutadans de la república: poc més d'un segle després de Colbert, la Revolució justificarà el *terror lingüístic* (terror autèntic, amb penes de presó, destitucions de càrrecs i deportacions), en termes d'eficàcia, democràcia i participació popular. El problema de la comprensió de les lleis i els decrets de París —per a quasi la meitat de la població de França que no parlava francès— es podia resoldre d'una manera ben simple: traduint. Solució elemental, que va ser tanmateix violentament rebutjada. Per què? Perquè no es tractava de fer ciutadans, sinó de fer ciutadans *francesos*. Quan en 1794, en el Comité du Salut Publique, Barère afirma: «Chez un peuple libre, la langue doit être une et la même pour tous», vol dir que no pensa ni per un moment que dins de la República hi pugui haver més d'un *peuple*, perquè és del tot evident que a França només hi pot haver francesos. I reconèixer a les poblacions que no parlen francès el *dret* a parlar una altra cosa, seria tant com acceptar que tenien dret a ser una altra cosa. «Il est certain que c'est la langue qui fait la patrie», en paraules d'un M. Vaublanc, prefecte del Mosel·la

per aquells anys. I per tant no hi pot haver *diverses* llengües en una pàtria. La *liberté* no hi entrava per res, òbviament. I durant els dos segles següents, el dogma de la Trinitat, «La France, les français, le Français», tres conceptes i una sola substància, serà doctrina immutable de fe. Encara que la fe siga laica. En 1925, el ministre d'educació, Anatole de Monzie, en una circular en què es desautoritzava l'ensenyament de qualsevol *llengua regional*, escriu aquesta idea preciosa: «L'ideal laic... no sabia com harmonitzar les llengües rivals amb la llengua francesa, el gelós culte de la qual no tindrà mai prou altars». Un ideal *laic*, amb tot de cultes i d'altars a una implacable, gelosa divinitat que no tolera rivals. I així continuen les coses vuitanta anys després a la dolça França, pàtria dels drets humans i de les llibertats. No és gens estrany, per tant, que qualsevol govern francès mire amb escassa simpatia la presència formal del català, no sols en el seu territori, sinó a les institucions de la Unió Europea: qui sap si l'exemple d'una llengua oficial sense estat (i segons ells, també sence nació) podria despertar comparacions intolerables entre els bretons o els alsacians, posem per cas. Per cert, que és en aquella circular ministerial on apareixen citades, com a argument suprem, les paraules de Musset segons les quals la llengua i l'essència dels francesos són una i la mateixa cosa: una idea metafísica i poètica que, si l'expressa un poeta o un ministre francès (o espanyol, o italià, hongarès, suec o portuguès) resulta indiscutible i bella, però si l'expressa un intel·lectual o un polític català és immediatament acusada de mostra de nacionalisme essencialista, o d'alguna cosa pitjor.

Conceptes i metàfores com aquest no són producte només del nacionalisme romàntic

o polític més extrem, ni de bon tros. Ja circulaven entre els il·lustrats, i són un recurs ben antic i acreditat: «Amb la llengua ha estat creat el cor d'un poble», deia Herder. I és cosa ben coneguda que un poble té, normalment en exclusiva, un *esperit* més o menys pur i potent, més o menys gran o indestructible. Fet o fenomen no sotmès a comprovació empírica, però això no li lleva ni un gram de pes o d'eficàcia: sobre la fe en l'existència de tal esperit (*Volksgeist* en deien els il·lustrats i els romàntics alemanys, amb un mot que ha fet fortuna) es fonamenta una part de les ideologies nacionals i nacionalistes europees, i no europees, del darrer segle i mig. D'ací a pensar que per a cada poble «la seua llengua és el seu esperit, i el seu esperit és la seua llengua», com escrivia Humboldt, hi ha un pas ben curt. Fet i fet, la creença que expressa Humboldt no té molt més fonament empíric que l'existència mateixa dels esperits, però no importa: el que importa és que ideòlegs, polítics, escriptors, professors i població instruïda en general, creuen fermament en les ànimes nacionals (quan neguen aquesta fe, és que hi creuen sota un altre nom) i en llur correspondència amb les llengües respectives. I més si aquesta creença no apareix com a derivada de la metafísica, sinó com a suposadament observable. És de cultura general, i es pot llegir en llibres ben seriosos, que «l'ànima i les qualitats d'un poble reaccionen sobre la llengua que és el seu òrgan i que aquest adapta a la seua imatge: flexible i orientada cap a l'anàlisi com el grec, sintètica i rígidament ordenada com el llatí, impressionant i rude com l'alemany, precisa i lògica com el francès, enèrgica i concentrada com l'espanyol, musical i clara com l'italià, breu com l'anglès...» (Albert Dauzat, *L'Europe linguistique*). Deixem a

banda els tòpics habituals, entre els quals no poden faltar l'elegant precisió del francès, la musicalitat de l'italià o l'energia de l'espanyol. Deixem a part, també, la idea que diferents llengües puguen ser més o menys aptes per a determinades operacions intel·lectuals o estètiques. Hi ha la idea central: que els pobles tenen una ànima, i la llengua és l'òrgan que l'exposa i l'expressa. Quan hom hi pensa amb calma, resulten ben sorprenents les coses que arribem a creure. Però és d'aquesta fe d'on deriven, en bona mesura, la convicció, la força i l'emoció amb què els estats grans o petits arriben a exigir (i fins i tot a considerar natural, i per tant irrenunciable) la presència formal del seu idioma en organismes internacionals com ara els de la Unió Europea: si l'eslovac o el lituà no hi foren *reconeguts*, voldria dir que Eslovàquia o Lituània no hi veurien tampoc reconegut allò que tenen de més íntim i consubstancial.

La realitat és que aquelles suposades virtuts de la llengua com a manifestació de l'esperit col·lectiu són justament les que serveixen per a *oposar*—és a dir, distingir— un «esperit» a un altre, un poble a un altre poble: qui no sap que l'esperit francès és lògic i precís, i *per tant* parla amb llengua lògica i precisa?, i qui no sap que els catalans són gent poc recargolada, que va per feina... i per tant la seua llengua és eficaç i de paraules curtes, que diu les coses amb un consum de síl·labes molt menor que el castellà? Ja ho explicava sant Vicent Ferrer: «Los castellans són molt parlars: Ferran Ferrandç de los Arcos de los Mayores...». Els nostres apologistes de la llengua, al segle XVIII, ja es dedicaven a fer demostracions en un sentit semblant. Allò que importa sobretot és que la creença en aquestes correlacions entre la llengua i l'hipotètic esperit,

independentment de la seua objectivitat o realitat, té una funció ben efectiva de cara a la consciència col·lectiva: la funció de contrast, d'oposició: nosaltres parlem així *perquè* som això/els altres parlen diferent *perquè* són diferents, són una altra cosa. Sense aquesta visió identitària o identificadora, no seria del tot comprensible la insistència dels estats europeus (dels grans, però també i sobretot dels petits) a fer acceptar la pròpia llengua nacional com a inter-nacional, ni la reticència o resistència dels mateixos estats a l'hora de reconèixer una condició equivalent a les llengües de les «minories» dites o considerades regionals: en aquest camp, com en alguns altres, la política deriva de la fe.

Recordàvem que, per aquesta fe tan habitual, *parlar és ser*, i fèiem referència a la ideologia nacional francesa com a expressió perfecta de la imposició deliberada d'aquest principi d'identitat. És un principi, però, que també es pot mirar des d'una perspectiva diferent: des d'aquells processos històrics en els quals *parlar* ha estat durant molt de temps l'única o la principal manera com s'ha conservat el *ser*. Faig referència, no cal dir-ho, a aquelles societats que s'han constituït modernament en comunitats polítiques—comunitats nacionals, i eventualment estats— a partir sobretot de la seua supervivència com a comunitats lingüístiques... i de la consciència d'unitat i distinció recobrada sobre la base d'aquesta supervivència. Podríem parlar de casos com els d'Eslovàquia o Eslovènia, Romania, Macedònia, Estònia o Letònia, d'aquells pobles dels quals algú en va dir «pobles sense història» (sense una història política autònoma en segles recents), però que eren tanmateix pobles *amb llengua*. O de Lituània, de gloriosa història dinàstica i

territorial amb aquest nom, però on el nom històric cobria regions majoritàriament ucraïneses o bielorrusses, i amb el rus i el polonès, successivament, com a llengua culta i pública. El lituà, a mitjan segle XIX, era només la llengua dels pagesos d'unes comarques bàltiques... gràcies a la qual llengua la nacionalitat lituana va sobreviure quan aquestes comarques, en mans dels russos o dels prussians, eren l'únic testimoni de l'antic poder i de l'antiga glòria dels lituans. A Estònia, per no eixir del Bàltic, la (escassa) població urbana parlava alemany, jídix o rus, i només començaren a pensar-se com a possible nació quan els «intel·lectuals» van descobrir que aquella cosa estranya que parlaven els pagesos era un idioma veritable, germà o cosí del finès. De l'observació d'aquest aspecte i dimensió de la història d'Europa, se'n deriva una coincidència gairebé sense excepcions: difícilment hi ha «qüestió nacional» sense que hi haja també «qüestió lingüística». I viceversa, rarament hi ha un conflicte de llengües que no siga, esdevinga o expresse, un conflicte de caràcter nacional: de societats que es volen afirmar, en tots els casos (i sovint *enfront* d'una altra societat) com a comunitats de cultura; de societats que es volen afirmar també, en la major part dels casos, com a comunitats polítiques. En aquest camp, les llengües no són «innocents» ni neutrals. I les decisions dels governs són menys neutrals i menys innocents encara.

Hauríem de recordar que les ideologies nacionals sempre miren endins, però també miren enfora: inclouen una perspectiva universal. Inclouen, si són coherents, el projecte d'assegurar al nostre poble «un lloc al sol», de garantir-li el seu dret a ocupar «un lloc entre els pobles del món».

Implica, per tant, concebre el món –la humanitat– com a compost per, i repartit o repartible entre, un nombre de societats, pobles, nacions, de *categoria* igual o equivalent. I per tant, suposa la definició del propi poble o nació com a membre igual, de fet o de dret, d'aquesta categoria universal. El reconeixement extern d'aquesta existència, en principi política, ha d'anar acompanyat, quan és el cas, del reconeixement de la distinció històrica, etnocultural i, si pot ser, lingüística. És a dir, de la projecció d'aquells trets que fan que la nació és la que és i no una altra, els trets que constitueixen la seua «distinció». Quan la nació (generalment vol dir l'estat, però no sempre) no pot afirmar la pròpia distinció amb una llengua pròpia i distintiva (perquè és compartida: l'alemany d'Àustria) no insisteix en la llengua, òbviament, com a factor de singularitat. Quan en té més d'una, i cap no és pròpia i exclusiva, tampoc hi insistirà: en un cas com Bèlgica, perquè ni tan sols és clar que les dues comunitats lingüístiques formen la mateixa nació, ni cultural ni política; en el cas de Suïssa, perquè la nació política (cohesió ben real) no s'ha format sobre una base ni cultural ni lingüística, i perquè cap de les llengües és vista com *la* llengua nacional. Però són casos del tot excepcionals: la «norma» és que tots els nacionalismes (ideologies, moviments socials, projectes o actuacions polítiques des del poder o cap al poder), han posat la llengua en lloc primer i eminent de la combinació de trets propis i distintius que cal consolidar endins i fer reconèixer enfora.

Ho han fet així, entre altres raons, perquè no hi ha cap ideologia nacional europea que pugui concebre el seu propi poble com una creació recent, voluntarista i

arbitrària, efecte només dels accidents de la història. Fora d'Europa, on sovint els estats més o menys autodefinits com a nacions són precisament producte dels accidents de la història, les ideologies nacionals fan estranyes adaptacions i connexions per esbrinar de quina manera, i des de quan, existeix, per exemple un poble mexicà o paraguaià o senegalés. Però dins d'Europa, i pràcticament en tots els casos, les ideologies nacionals mantenen fermament que la nació moderna és el resultat i la continuació de l'existència real d'un poble antic (fins i tot en casos com Bèlgica i Suïssa: no hi havia ja, en temps de Juli Cèsar, el poble dels *belgae* i el poble dels *helvetii*?). Llavors, no hi haurà mostra ni argument més eficaç i visible que la llengua (quan és pròpia i distintiva, evidentment, és a dir, gairebé en tots els casos) per fonamentar aquesta realitat continuada i antiga: si fa cinc segles, o set o deu, *ja hi havia* una llengua diferent, vol dir que *ja existia* un poble diferent. I si en aquest segle XIX o XX o XXI *encara* existeix la llengua, vol dir que *encara* hi ha poble: la continuïtat no s'ha dissolt, som els mateixos que érem. Potser no iguals que abans, però els mateixos. La moderada part de fantasia que aquesta creença suposa no li lleva, ans al contrari, ni un bri d'eficàcia ni de força mobilitzadora. I no li lleva tampoc força «moral» a l'argument que diu: existim i tenim llengua, som un «país amb llengua», i com que volem ser coneguts i reconeguts com a poble o país, volem també que es conega i reconega la seua llengua. Perquè si no se'ns reconeix la llengua, vol dir que no som reconeguts com a país. Presentar-se enfora *amb* l'idioma propi (*idioma* en grec vol dir això: la cosa pròpia) és l'altra cara de la correlació entre nació i llengua. Perquè

abans, o simultàniament, cal fer-se o refer-se endins amb i a través de la llengua.

És justament quan es percep el perill d'un trencament de la continuïtat amb el pas, el perill de deixar de ser allò que hom era o creu o imagina que era, que els moviments nacionalistes, embrionaris o desenrotllats, lliguen el projecte de preservació nacional a un projecte lingüístic. *L'autenticitat* i la *unitat*, objectius de tot nacionalisme, seran també objectius d'un programa que es proposa d'afirmar, o de recobrar, la categoria de *nacional* per a la llengua pròpia. «Nacional», en aquest programa, vol dir una relació entre llengua i societat tal que aquesta considere i tinga aquella com a única efectivament identificadora i pròpia. Totes les societats nacionals de l'Europa contemporània –tots els pobles-amb-llengua–, amb estat o amb aspiracions a alguna forma d'estat, han tingut un «programa» d'aquesta mena, almenys des de finals del segle XVIII, i més encara durant el XIX i el XX. En la seua forma més elaborada, els objectius són sempre els mateixos: una llengua *unificada*, més o menys amb les notes que ara en diríem un estàndard bàsic comú i acceptat, contra els perills de la disgregació; una llengua *depurada* de tot allò que no és autèntic, de tot allò que és vist com a contaminant, estranger, aliè, adherència estranya, etc.; i una llengua efectivament *nacional i pròpia*, que ocupe o reocupe tots els espais que ha arribat a ocupar la llengua no pròpia, la d'una altra nació. Cal dir que generalment aquest projecte no és un projecte «pacífic», vull dir que no funciona sense resistències externes o internes. Resistència de la llengua que ha de ser desplaçada: resistència de l'alemany a Bohèmia, fracassada i amb

complet desplaçament final; resistència de l'espanyol als Països Catalans, amb un èxit ben notable fins ara; resistència de l'anglès a Irlanda, amb un èxit gairebé perfecte... O resistències endògenes a un estàndard unificador: el conflicte secular entre *Landsmal* i *Riksmal* i els seus derivats a Noruega o entre *katharevousa* i *demotiki* a Grècia, els recels regionals davant de l'*euskera batua*, la fins ara impossible reunificació del gallec amb el portuguès, els embolics de poca o molta substància a propòsit del «català» i el «valencià»...

Aquest estàndard o codificació acceptada no és únicament, quan encara no ha estat assolit, un objectiu estratègic de primer ordre per a l'afirmació d'una societat de cultura nacional. És també, per la seua mateixa existència i projecció, un factor decisiu en la formació d'aquesta societat. Quan el clero catòlic eslovac, a partir del segle XVII, difonia una literatura religiosa en la llengua del país, estava posant els fonaments que farien d'un dialecte txec una llengua literària autònoma, de tal manera que, més tard, la resistència a la magiarització (quan Eslovàquia quedà inclosa en el regne d'Hongria) no va donar lloc a un nacionalisme panbohemí, com predicaven a Praga, sinó a una afirmació autònoma de la nació eslovaca. Als Països Baixos, el curs històric autònom, l'afirmació política independent de les burgesies urbanes (les Províncies Unides són l'únic territori que queda fora dels límits de l'Imperi a partir del segle XVI), van fer que una varietat com les altres del baix alemany esdevingués llengua formal, literària i estàndard autònoma: l'oposició entre l'estàndard baixalemany i l'alt alemany dominant esdevingué conscient, i nacionalment eficaç, només als

Països Baixos, fins a arribar a convertir-se en oposició entre *neerlandès* i *alemany*. Abans, l'oposició de pobles i de llengües era vista només entre «llatins» i germànics: «Kerstenheit es gedeelt in tween:/ die Walsche tonge die es een,/ d'andere die Dietsche al geheel» («La cristiandat es divideix en dos: la llengua romanç n'és una, i l'altra l'alemanya en conjunt»), escrivia al segle XIV el poeta holandès Jan van Boendale. El serbocroat, llengua de nom compost, ha utilitzat durant segles, com és ben conegut, una doble escriptura, ciríl·lica a la Sèrbia ortodoxa i llatina a la Croàcia catòlica, i durant el temps suposadament feliç de l'existència d'una Iugoslàvia feta de pobles més o menys reconciliats —en temps de Josip Broz, Tito— la dualitat d'escriptura no va impedir una aproximació creixent, com a resultat de la qual tothom considerava que era en definitiva un sol idioma, i fins i tot els serbis empraven cada vegada més la grafia llatina (això, ho vaig comprovar als anys vuitanta a Belgrad). L'esclatament de la federació, el conflicte sagnant, la renovació d'odis antics, han fet que serbis i croats (i els seus governs, escoles, llibres i diaris) afirmen ara que parlen llengües diferents, sense comptar que el nom comú difícilment pot funcionar a Bòsnia com funcionava abans. Per posar una comparació odiosa: si Croàcia, Sèrbia i Bòsnia entren algun dia en la Unió Europea (falta temps, però hi entraran), hi entraran amb tres llengües i amb dos alfabetos?

Els exemples, sense eixir d'Europa, es podrien multiplicar, i tots tindrien un denominador comú, que és la relació estreta entre idioma i política, entre llengua i poder, entre l'existència d'una llengua «cult» i la seua condició (com a realitat o com

a projecte) institucional, i entre aquesta condició i la seua afirmació interior i exterior. La «categoria» social i política de llengua –«superior», com sap tothom, a la més baixa de dialecte– no és cosa que depenga de les distincions de la ciència filològica, sinó de l'existència i difusió eficaç d'una codificació autònoma: la gent percep que té un idioma propi quan sap i accepta que per a la seua *parla* hi ha un model de *llengua*. No es tracta, exactament, de *parole* i de *langue*, sinó de l'existència d'un model vist com a correcte, literari, formal, i si pot ser institucional, considerat com a propi i corresponent a la llengua pròpia. Llavors, aquest referent assoleix un valor simbòlic eficaçíssim, esdevé prova i representació de l'autonomia i la individualitat de la llengua i (en el cas d'un idioma que és o es considera exclusiu) mecanisme d'afirmació i reforç de la identitat distinta de la gent, poble o país que el parla.

Les llengües, doncs, i ben especialment a Europa, no tenen solament un valor funcional-racional, d'instrument o vehicle de comunicació, tal com afirmen alguns, ben interessadament d'altra banda (amb aquest valor, les llengües més «reduïdes» serien fàcilment renunciabls, en favor de les més grosses... i això és el que realment volen dir). No parle de la llengua en general, sinó d'aquesta llengua particular, que quan és vista com a codificada i culta, i sobretot quan és vista com a reconeguda des de fora, esdevé en certa manera símbol d'ella mateixa: llengua *culta* i reconeguda –normes, literatura, institucionalització...– *representa* llengua diferent, «categoria superior» de llengua, valor i dignitat igual a les altres llengües. Certament, la percepció d'aquesta «dignitat igual» i reconeguda

és essencial per a la percepció eficaç de la «dignitat pròpia» del grup, societat o país que la parla, i essencial per tal que actuen els mecanismes de cohesió i d'adhesió: no és fàcil adherir-se o ser fidel a allò –llengua o grup humà– que és vist com a inferior i de menor valor. I el «valor» i la dignitat no són només resultats del coneixement, sinó del reconeixement: ser la llengua o cultura convidada a fires internacionals del llibre (a Torí, a Guadalajara o a Frankfurt), ser traduïda a molts altres idiomes, ser ensenyada en universitats estrangeres... o ser reconeguda com a llengua de la Unió Europea. Perquè la pròpia nació i el propi poble, el grup d'identitat bàsica del qual hom forma part, no poden ser vistos com a indignes de ser coneguts i reconeguts com a iguals... sota pena d'alguna de les múltiples formes d'alienació o d'esquizofrènia col·lectiva, o d'alguns dels múltiples símptomes de desaparició per dissolució. La llengua pròpia tampoc no pot ser vista com a inferior, inepta, indigna de reconeixement... sota pena de depressió general, o de ser abandonada a la primera ocasió o coacció. Com afirmava el mateix Meillet, «une langue ne subsiste que misérablement là où elle n'est pas soutenue par un sentiment national». I aquesta és també la història moderna d'Europa, d'Estònia a Portugal i de Suècia fins a Grècia. Per això les comparacions són tan odioses, i per això, si parlar una llengua és molt més que parlar, reconèixer-la és també molt més que reconèixer una llengua. □